

УДК 373

DOI 10.31654/2663-4902-2021-PP-2-57-63

Турчин Т. М.

завідувач кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту,
доктор педагогічних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
TamaraT2013@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1052-7098

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В ПРАКТИЦІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті автором наголошено на важливому освітньому питанні сьогодення, а саме на використанні засобів театрального мистецтва в практиці сучасної початкової школи. Автором уточнено сутність понять театрального мистецтва, театралізованої діяльності, театралізованої гри в школі; наведено основні види театральної вистави; розглянуто найбільш уживані прийоми театралізації та обґрунтовано доцільність їх використання на уроках читання.

На основі аналізу та систематизації наукової літератури, визначено, що використання театрального мистецтва на заняттях у початковій школі має суттєвий потенціал для гармонійного естетичного розвитку молодших школярів. Це можна пояснити, перш за все, тим, що театральне мистецтво має аналітико-синтетичний характер, що розкриває можливості впливу на емоційно-чуттєву сферу дитини, дозволяє дорівнювати театральне мистецтво до дитячої гри. Висвітлено, що під час гри здебільшого проявляється самостійне вираження особистості, а за допомогою групового характеру театральної діяльності посилюється емоційний вплив, який невідривно йде разом із натхненням, радістю, почуттям згуртованості заради спільної справи.

Зазначено, що театральне мистецтво слугує засобом формування важливих життєвих цінностей у молодших школярів, дає можливість не тільки для естетичного сприймання, оцінки прекрасного, але, перш за все, активної естетичної діяльності, яка створює творця, енергійну, старанну особистість, сповнену оптимізму та натхнення.

Обґрунтовано, що засоби театру доцільно використовувати як при вивченні навчальних предметів, так і в позакласній роботі з ними. Застосування елементів драматизації допомагає учителю відійти від імперативно-авторитарних форм спілкування, сприяє встановленню взаємин співтворчості, справжньої педагогіки співробітництва з учнями. Використання театралізованих засобів дає можливість активізувати емоційну сферу дітей, стимулювати розвиток їхніх здібностей, розширити знання окремих тем, принесе дітям почуття натхнення, завзяття особливо для тих із них, яким теоретичний шлях досягнення певного предмета, теми є певною мірою складним.

***Ключові слова:** театралізована діяльність, емоції, образна мова, театралізовані ігри, види театральної вистави.*

Постановка проблеми. Введення і подальший поступовий розвиток новітніх течій у сфері початкової освіти в Україні завжди були важливими кроками для вітчизняної педагогічної науки, оскільки для використання у практичній діяльності нових технологій потрібно детально розглядати, аналізувати, систематизувати й адаптувати попередній педагогічний досвід. Актуальною є і проблема особливостей використання театрального мистецтва в практиці сучасної початкової школи.

Одним із видів мистецтва, що займає важливе місце в процесі навчання та виховання школярів, є театральне мистецтво.

Театральне мистецтво уможливило вирішення багатьох завдань програми початкової школи: від ознайомлення із суспільними явищами, формування уявлень

про навколишній світ до гармонійного та всебічного розвитку особистості. Творчість дітей сприймається як процес, вона не виявляється в об'єктивно новому кінцевому результаті, а у створенні дитиною системи власних цінностей, взаємовідносин зі світом, у розумінні особливостей навколишнього середовища й осягнення своєї ролі в цьому середовищі. І тому театральне мистецтво має займати більше місця в навчальній програмі молодших класів.

Для того щоб розкрити творчий потенціал молодших учнів, необхідно збагачувати їх життєвий досвід насиченими художніми враженнями, емоціями, почуттями, надати необхідні знання і навички для того, щоб виховати в них почуття прекрасного. Чим багатший досвід дитини, тим яскравішими будуть творчі прояви в різних видах діяльності.

Головним завданням педагогічної освіти є також надання необхідної теоретичної і практичної підготовки майбутнім учителям початкових класів. Потреба забезпечення вчителів предметної галузі «Мистецтво», а саме «Театральне мистецтво» сучасними технологіями навчально-виховної роботи, спрямованої на пізнання мистецтва і творчого самовираження молодших школярів у різних видах мистецької діяльності, зумовило написання даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про пізнавальну та повчальну функцію театрального мистецтва, його сприяння розвитку естетичного смаку, формування моральних цінностей та патріотизму зазначали такі визначні діячі української культури, як Б. Грінченко, І. Франко, М. Вороний та ін. Українська письменниця та педагог Софія Русова зауважувала, що театральна гра сприяє кращому опануванню шкільних предметів, а також становленню всебічно розвиненої особистості.

Про важливість використання театрального мистецтва в школі наголошували також видатні педагоги В. Сухомлинський, А. Макаренко. Питання естетичного виховання школярів досліджували у своїх працях О. Комаровська, Л. Масол, А. Єршова, Є. Сазанов, А. Щebro та ін. Проблему виховання естетичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку розглядали А. Капська, Л. Левченко, Н. Миропольська, В. Ширяєв, Л. Чуриліна.

Психологічні аспекти процесу естетичного виховання і розвитку художніх здібностей дитини вивчали О. Васильєв, Л. Виготський, І. Зязюн, Н. Крилова, Ю. Станішевський. Вагомий вклад у дослідження питання навчання засобами театрального мистецтва внесли науковці А. Брянцев, Н. Корнієнко, А. Луначарський.

Мета статті – виявити та розкрити особливості використання театрального мистецтва в практиці сучасної початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти, до яких належить і Державний стандарт початкової освіти, молодші школярі мають знати такі головні характеристики театрального виду мистецтва та їхню взаємодію з іншими мистецтвами, як, наприклад, музика та образотворче мистецтво. Важливим є навчити дітей сприймати і розуміти театральну виставу, що досягається за допомогою вивчення базових термінів, засвоєння особливостей вживання образної мови, характерної для театрального мистецтва [2].

На сучасному етапі все більше уваги приділяється пошуку перспективних підходів до вирішення проблеми гуманізації процесу виховання, стимулювання пізнавальної активності школярів, накопичення досвіду їхньої творчої діяльності, інтересу до різних предметів, уроку.

Щоб виник інтерес до навчання, необхідні певні умови:

- 1) організація заняття таким чином, щоб дитина самостійно занурювалась у процес активного пошуку і знаходження сучасних, нових для неї знань, вирішення завдань проблемного характеру;
- 2) формування у школярів усвідомлення важливості, цілеспрямованості в опануванні певної дисципліни як у цілому, так і окремих її підрозділів;
- 3) зв'язок з попередньо здобутими знаннями;
- 4) посилене навчання;
- 5) перевірка й оцінювання не тільки підсумкових результатів, але і проміжних;

б) емоційна реакція і зацікавленість самого учителя в результатах учня, в його інтересі до предмета.

Наведеному комплексу умов можуть відповідати тільки нетрадиційні форми організації навчального процесу. Саме до таких відносяться уроки із застосуванням основ театральної педагогіки. Нетрадиційні форми уроків – це введення в навчальний процес елементів театралізації, тобто всього того, що впливає на емоційну сферу учня, активізує його увагу, уяву, фантазію.

Театралізована діяльність – це діяльність, яка допомагає найкращим чином знайти в дитині творчі задатки, розкрити потенціал, а також виховати гармонійну та всебічно розвинену особистість. Театральне мистецтво не є складною наукою, його можна осягнути і дітям, і дорослим. Причиною тому є те, що в основу театального мистецтва покладено гру.

Театралізована гра в школі – один із дієвих засобів формування естетичного смаку учнів, розвитку пізнавального інтересу до навколишньої дійсності.

Наприклад:

1) якщо персонажі улюблених казок або дитячі іграшки відвідають маленьких школярів, то заняття вже буде цікавішим, подібним до казкової пригоди. Ручка або олівець раптом стане магичною паличкою з чарівними властивостями, а учні – чарівниками;

2) захоплива гра на уроці читання – говорити голосами героїв дитячих казок. Учні із задоволенням добирають слова та фрази для того, щоб охарактеризувати персонажів. Прикладом може слугувати наступне: на дошці заздалегідь написані слова та / або фрази і дітям потрібно обрати ті, що підходять найкраще тій чи іншій дійовій особі, аргументувати свій вибір;

3) продуктивно проходять уроки, коли при читанні текстів застосовують міміку і жести, використовують відповідну атрибутику і бутафорію, а також інсценування, ігрові прийоми.

Все це впливає на емоційну сферу учнів і запам'ятовується надовго.

У Державному стандарті початкової освіти наголошується про здатність педагога забезпечити всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства. Тому так важливо забезпечити теоретичну і практичну підготовку майбутніх учителів початкових класів, педагогічна діяльність яких реалізується в умовах сучасного соціуму. Важливою проблемою є узгодження потреб шкільної практики зі змістовим та операційним компонентами професійної підготовки вчителів [2].

Базовий навчальний план початкової освіти Державного стандарту загальної освіти містить таку освітню лінію, як «Мистецтво», зміст якої реалізується через окремі навчальні предмети та інтегровані курси [2].

Так, у початковій школі Державний стандарт освітньої сфери передбачає навчання таким основним видам мистецтв, як «Музика» та «Образотворче (тобто візуальне) мистецтво». «Основу змісту галузі освіти під назвою «Мистецтво» складають поєднання різних видів мистецтва і розуміння художньої культури як сукупності певних знань, умінь та навичок, засвоєння якими потрібне для створення у свідомості учнів цілісної художньої картини культурного простору».

Театральний вид мистецтва у змісті освітньої галузі «Мистецтво» можна охарактеризувати наступним чином: «Знайомство зі специфікою мистецтва театру, вплив та взаємодія театального мистецтва з іншими видами. Сприймання та розуміння твору театального мистецтва. Опанування базових термінів, знайомство з особливостями образної мови, характерної для театального мистецтва. Оволодіння найпростішими вміннями акторської майстерності під час практики творчої діяльності. Вираження оцінки суджень щодо театальної вистави. Розвиток цілісного театального мислення» [2].

Результати успішної взаємодії з освітньою сферою «Мистецтво», а саме «Театральне мистецтво» полягають у наступних пунктах:

- знати ключові моменти театальної образної мови (міміка, жестикулювання, рухи, особливості мовлення), засоби виразності для формування художнього образу;

- ознайомитись із видами театральної вистави (театр ляльок, театр казок, вертеп, народний фольклорно-етнографічний театр, драматичний театр, театр опери та балету);

- мати уявлення про єдність драматичної дії, яка показується через конфлікт, характеру і мови персонажа, рухів, хореографії, музики;

- вміти зображувати образ театрального героя за допомогою міміки, жестів, рухів;

- вміти декорувати виставу належним чином (добирати костюми, декорації, музику);

- брати активну участь у творчій діяльності колективу;

- розуміти образний зміст вистави, сприймати її на емоційному рівні, висловлювати свої враження в процесі сприймання театрального мистецтва.

Під керівництвом Людмили Михайлівни Масол групою авторів написана Концепція художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів та Програма художньо-естетичного виховання, в якій автори конкретизують положення Концепції і пропонують такі прийоми театралізації:

- «вдихнути життя» в картину, використовуючи пантоміму, жестикулювання, міміку, різноманітні рухи;

- «демонстрація» поз, жестів, рухів людей і тварин, які намальовані на картинах або зображені в скульптурі, казкових персонажів, образів програмної музики за допомогою пантоміми;

- розігрування уявного діалогу за сюжетом, зображеним на картині (наприклад, «розмова персонажів групового портрету»);

- створення «театра костюму»;

- драматизація і театралізація (за рівнем складності використання засобів театрального мистецтва);

- театралізовані епізоди – інтонаційні або пантомімічні міні-діалоги за темою з використанням костюмів та іграшкових персонажів (ляльок, тварин);

- інсценізація міні-оповідань про традиційний національний одяг, вишивки, прикраси (у супроводі танцювальної музики);

- музично-хореографічні сценки;

- пісні-ігри [3].

Безумовно, діалоги стають не тільки більш складними, але й більш цікавими, за умови використання театрального реквізиту. Зокрема, це можуть бути предмети, що стають «живими» у діалогах або діях героїв.

Розвитку елементарних навичок акторської майстерності учнів початкових класів на уроках літературного та позакласного читання сприятиме синтез педагогічної та психокорекційної роботи із елементами театралізації над казками. Слушну думку щодо використання елементів чи фрагментів театрального мистецтва на уроках в початкових класах висловлює Олександра Яківна Савченко. Використання інсценізації прочитаного, зазначає автор, є хорошим засобом розвитку комунікативних умінь, взаємодії дітей у групі, але «на уроках літературного читання немає часу для постановки п'єс, це можливе у процесі позакласного читання або у драматичному гуртку. Однак на уроці можна розігравати певні епізоди, до яких учні готуються вдома, у групі продовженого дня».

Інсценування – це переведення тексту в сценічний варіант (для постановки на сцені).

Правила інсценування тексту:

- ми повинні точно уявити й описати (на основі тексту) час і місце дії;

- авторський текст не повинен згубитися, ми маємо право віддати його персонажам, тільки необхідно точно визначити, кому;

- ми маємо право: видозмінювати текст, не перекручуючи його смислу;

4) уводити нових персонажів або прибирати будь-кого тих, хто є.

Інсценування на уроках читання.

Як вже було зазначено, театралізація надає можливість поживити пізнавальну діяльність учнів, викликати неабиякий інтерес до певного предмета. За допомогою театралізації можна застосувати на практиці вже засвоєні літературні знання, продемонструвати емоційне сприйняття. Безпосередньо на самому уроці учитель втрачає авторитарну роль, а виконує лише функції організатора «вистави».

Театралізовані сцени на уроці читання слугують дієвим засобом для усвідомлення учнями міжпредметних зв'язків, а також допомагають сформувати в дітей художній смак, сприяють їх гармонійному розвитку.

Головна мета таких занять – покращення пам'яті, розвиток образного мислення, красномовства. Використання театралізації робить урок емоційно-образним, і під час такого уроку діти активно залучаються до творчості. Прийом театралізації – один з ефективних способів зримо побачити зміст твору, розвинути уяву, без якої неможливо сприйняти художній твір.

За допомогою слова, мови обличчя, жестів, ходи, пантоміми відбувається театралізація.

Емоції, які людина переживає всередині себе, найкраще передають її очі. Необхідно навчитися розуміти, що означає той чи інший вираз обличчя, «читати» мову наших обличь. Для того, щоб спілкуватися один з одним, ми використовуємо не тільки слова, а й жести, як наприклад, привітання, подяка, прощання і т. п. До того ж доволі ясно показує настрій людини її хода.

Отже, якщо спостерігати за мімікою, рухами, стилем ходи, жестами людини, то можна зрозуміти її настрій, емоції, які вона відчуває. Це сприяє більш упевненому та ефективному спілкуванню з нею.

Учням молодших класів до вподоби пантоміма. Першим простим кроком у проведенні цієї роботи слугує розв'язування загадок. Наприклад:

1. Перед класом біля дошки стає дівчинка в темно-коричневій курточці, потім її знімає, а під нею була зелена футболка з чорними цятками. Це...кві.

2. Хлопчик у червоному одязі, з рум'яними щоками і зеленим капелюхом. Це...томат.

Наступним кроком після вищезазначених простих завдань може бути пантомімне зображення дитячих творів.

Учням подобаються заняття, на яких вони разом з педагогом читають казкові твори. Дітям до вподоби переказувати казки, а також відтворювати голоси героїв. Можна підійти до таких уроків ще більш творчо, наприклад, зробити маски звірів – зайчика, ведмедика, вовка, лисички; домашніх тварин – кішки або собачки. А на уроках трудового навчання можна пошити рукавичку, вирізати з паперу або картону і розмалювати всім нам відомих «предметів» із казок.

Під час вивчення казки або байки з дітьми можна інсценувати деякі її частини в особах. Захопливим для школярів буде такий вид роботи, яка «закінчена казка» – у них з'являється усвідомлення того, що вони приймають участь у створенні казкової історії.

У процесі створення героїв казок учителю варто порекомендувати дітям представити одне одному свого улюбленого персонажа – зобразити характерні його риси, використовуючи міміку, рухи, голосовий супровід. Під час написання сценарію учні вчать послідовно викладати свої думки, тренують розвиток мовлення, поповнюють словниковий запас. Якщо текст твору великий, то для інсценізації можна використовувати не весь, а лише його головні частини, де розкривається конфлікт, стосунки між персонажами.

Драматизацію як засіб покращення розвитку розумової діяльності доцільно застосовувати в молодших класах початкової школи, коли діти ще не досить добре можуть висловлювати свою думку, мають наочно-образне мислення. У 1–2 класах драматизація потрібна для розуміння змісту прочитаного тексту або для осмислення певних слів або фраз.

Метод драматизації сприяє кращому розвитку творчих здібностей, уяви, активності та самостійності. Для цього методу може слугувати будь-який розповідний текст.

Драматизація – це передача подій, про які йдеться у прозовому чи віршованому творі, у драматичній формі, тобто в особах. Для драматизації підходять тексти казок «Дружні звірі», «Легкий хліб». Тут доречно використати маски, деталі костюмів героїв казок.

Прийоми драматизації найчастіше використовуються під час читання творів морально-етичної тематики, дозволяючи наочно побачити ситуацію, зрозуміти її, критично оцінити поведінку того чи іншого персонажу.

Свято казки – це фінальна частина роботи педагога із дітьми в класі.

Ознайомлення молодших школярів з українською народною казкою радимо проводити, формуючи в учнів моральні знання, почуття, переконання, побувавши в ролі тих чи інших казкових героїв. Важливі аспекти: поступове занурення дітей у чарівний світ казок та вправлення у виборі моральної дії.

Планування та опрацювання обраної казки рекомендуємо здійснювати за двома етапами роботи: 1 етап – педагогічна робота, 2 етап – психокорекційна робота.

I етап – педагогічна робота

1. Прогнозована моральна цінність, сенс.
2. Читання (розповідання) казки учнями.
3. Бесіда за змістом казки.
4. Формування почуття доброти.
5. Мовна розминка.
6. Розвиток мислення.
7. Розвиток уяви.
8. Вправи для релаксації.

II етап – психокорекційна робота

- Розподіл ролей казки.
- Театралізація фрагмента казки.
- Психокорекція.
- Психогімнастика.
- Творче домашнє завдання [1].

Висновки. Отже, театральна творчість активує мисленнєві, оцінні функції молодших школярів, сприяє творчому мисленню, аналізуванню, допомагає учням активно пізнавати навколишні процеси, знаходити щось нове в собі і у своєму оточенні. Театральне мистецтво слугує засобом формування важливих життєвих цінностей у молодших школярів, дає можливість не тільки для естетичного сприймання, оцінки прекрасного, але, перш за все, активної естетичної діяльності, яка створює творця, енергійну, старанну особистість, сповнену оптимізму та натхнення. Театральна творчість – це засіб розвитку особистості школяра за допомогою розкриття особистих якостей та здібностей, різноманітних естетичних потреб і вподобань.

Слід додати, що для вчителя важливим є вивчення попередньої практики застосування театрального мистецтва на уроках з молодшими школярами для успішної реалізації змісту нового Державного стандарту початкової освіти та освітньої лінії «Мистецтво» .

Література

1. Гордійчук О. Є. Екранне та сценічне мистецтво в початковій школі: теорія і практика: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. 180 с.
2. Державний стандарт початкової освіти (МОН України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 30.07.21).
3. Турчин Т. М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації: монографія. Чернівці: ПАТ «ПВК «Десна», 2013. 368 с.

References

1. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (MON Ukrainy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (data zvernennia: 30.07.2021) [in Ukrainian].

2. Hordiichuk, O. Ye. (2017). *Ekranne ta stsenichne mystetstvo v pochatkovii shkoli: teoriia i praktyka* [Screen and stage art in primary school: theory and practice]. Chernivtsi [in Ukrainian].

3. Turchyn, T. M. (2013). *Pochatkova muzychna osvita: problemy modernizatsii* [Primary music education: problems of modernization]. Chernihiv [in Ukrainian].

Turchyn T.

Head of the Department of Pedagogy, Elementary Education and Educational Management,
Doctor of Education (EdD), Professor Nizhyn Gogol State University
TamaraT2013@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1052-7098

THEATRICAL ART IN PRACTICE OF THE MODERN PRIMARY SCHOOL

The article deals with the important issue in terms of nowadays education, namely the application of theatrical arts in practice of modern primary school. It is explained the concepts of theatrical art, theatrical activities, theatrical games at school; the main types of theatrical performance are described in the article.

The aim of the article is to consider the most commonly used methods of dramatization and to prove the relevance of their use in reading lessons.

On the basis of analysis and systematization of scientific literature relating to the application of theatrical art at lessons in primary school it is defined that theatrical activities serve as a source of children's harmonious aesthetic development. Analytical and synthetic nature of theatrical art is the quality that helps to influence the emotional and sensory sphere of a child. Besides, theatrical art resembles children's games during which it comes natural for children to show their character. The collective nature of theatrical activities intensifies children's emotions and feelings such as inspiration, joy, a sense of unity for the common task.

It is stated that theatrical art promotes the forming of important life values of primary school children, provides an opportunity not only for aesthetic perception, appreciation of beauty, but, above all, active aesthetic activity, which creates a creative, energetic, diligent personality, full of optimism and inspiration.

It is proved that theatrical activities should be applied both at lessons and in extracurricular activities. The use of dramatization elements helps a teacher to move away from the imperative and authoritarian forms of communication and to establish trust-based relationships in the process of collaborative art. The use of theatrical means gives the opportunity to activate the emotional sphere of children, stimulate the development of their abilities, expand knowledge of certain topics, bring children a sense of energy and enthusiasm, especially for those for whom the theoretical way of understanding a subject is difficult.

Key words: theatrical activities, emotions, figurative language, theatrical games, types of theatrical performance.